

Türkiye’de Siyasi Eleştiri Aracı Olarak Mizah ve Karikatürde Muhalefet Karşıtlığı: Misvak Dergisi Örneği

Selman Selim Akyüz Pınar Torlak

ÖZ

Türk siyasi tarihinde karikatür, mizahi bir dille siyasi eleştiri aracı olarak var olagelmıştır. Bu varoluş, iktidar karşıtlığı ile muhalif bir çizgide şekillenmiştir. Literatür incelendiğinde siyasi mizaha yönelik yapılan çalışmaların iktidar karşıtlığına odaklanan çalışmalar olduğu görülmektedir. Karikatüre muhalif kimlik kazandıran çizginin ruhu mu, içinde bulunulan dönemin siyasi etkisi mi, yoksa karikatürün sunulduğu yayın organının ideolojik çizgisi midir? Karikatürün Türkiye tarihindeki yolculuğuna bakıldığında içinde bulunulan dönem ile yayım mecrasının sahip olduğu ideolojik çizginin karikatüre kimlik kazandırdığı görülmektedir. Çizgi ve mizah yoluyla eleştiri gücünü ruhunda taşıyan karikatür, bu gücü okur nezdinde çoğu kez de siyasi iktidara karşı kullanması nedeniyle elde etmekte ve “muhalif” olarak değerlendirilmektedir. Karikatürün Türk siyasi tarihindeki yerinin ele alındığı bu çalışmanın amacı, az rastlanan muhalefet karşıtlığının örneklerinden biri olan Misvak Dergisinin yayın anlayışının dönemsel olarak farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konulmasıdır. Misvak Dergisi’nin 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi öncesinde, 01-30 Nisan tarihleri arasındaki sosyal medya paylaşımlarının incelendiği, göstergebilimsel analiz ve söylem analizinin yöntem olarak tercih edildiği çalışmada elde edilen bulgular, derginin politikanın yanında dini ve kültürel konularda da yaptığı tüm paylaşımlarının muhalefet partilerini hedef aldığı ya da iktidar partisinin icraatlarının tanıtımı odaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Karikatürlerde dış görünüşleriyle de hicvedilen Millet İttifakı üyesi partilerin temsilcileri, “teröristlerle iş birliği yapmak”, “dini değerleri ayaklar altına almak”, “ülkeyi yönetme ehliyeti olmamak”, “halkı kandırmak”, “sahtekar ve ilkesiz olmak”, “dış güçlerin piyonu olmak” gibi ithamlara hedef olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Karikatür, Mizah, Siyaset, Misvak Dergisi, 2023 seçimleri

SELMAN SELİM AKYÜZ

Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi

selmanakyuz@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0932-7897

PINAR TORLAK

Bağımsız Araştırmacı

TBMM

pinaragca_34@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9722-5411

Atıf: Akyüz S. S. & Torlak P. (2025). Türkiye’de siyasi eleştiri aracı olarak mizah ve karikatürde muhalefet karşıtlığı: Misvak Dergisi örneği. *Selçuk İletişim*, 18(2), 929-958. <https://doi.org/10.18094/josc.1692222>

Opposition Antagonism in Humor and Cartoons as a Tool for Political Criticism in Turkey: The Case of Misvak Magazine

Selman Selim Akyüz Pinar Torlak

ABSTRACT

In the history of Turkish politics, cartoons have long existed as a tool for political criticism through humor. This existence has typically taken shape along an oppositional line against those in power. A review of the literature reveals that studies on political satire predominantly focus on opposition to the ruling government. But what gives cartoons their oppositional identity—the spirit of the drawing itself, the political climate of the era, or the ideological stance of the publication in which the cartoon appears? An examination of the historical journey of cartoons in Turkey suggests that it is the political context of the time and the ideological orientation of the publishing medium that shape the identity of the cartoon. While inherently carrying the power of criticism through line and humor, cartoons are often labeled as “oppositional” because they frequently wield this power against the ruling political authority in the eyes of the reader. This study, which explores the role of cartoons in Turkish political history, examines a rare example of anti-opposition satire. In a study examining the social media posts of *Misvak* magazine between April 1 and April 30, semiotic analysis and discourse analysis were employed as methodological approaches. The findings indicate that the magazine’s posts—whether political, religious, or cultural in nature—consistently targeted opposition parties or focused on promoting the ruling party’s policies. In the cartoons analyzed, representatives of the Nation Alliance (*Millet İttifakı*) were not only satirized through their physical appearances but were also subjected to accusations such as “collaborating with terrorists,” “disregarding religious values,” “lacking the competence to govern,” “deceiving the public,” “being fraudulent and unprincipled,” and “serving as pawns of foreign powers.”

Keywords: Cartoon, Humor, Politics, Misvak Magazine, 2023 Elections

SELMAN SELİM AKYÜZ

Assoc. Prof.

Selcuk University

selmanakyuz@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0932-7897

PINAR TORLAK

Independent Researcher

TBMM

pinaragca_34@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9722-5411

Citation: Akyüz S. S. & Torlak P. (2025). Opposition antagonism in humor and cartoons as a tool for political criticism in Turkey: The case of Misvak Magazine. *Journal of Selcuk Communication*, 18(2), 929-958.
<https://doi.org/10.18094/josc.1692222>

GİRİŞ

Tanımı ya da maksadı açısından farklı şekillerde yapılabilen mizahta ortak olan eylem gülmedir ve bu eylemin kapsamı, üzerinde uzlaşmaya varılamayacak ölçüde geniştir. Çünkü alay yolu ile aşağılamak veya üstünlük kurmak için gülünürken, keyif ve haz duygusunu dışa vurmak için de bu eyleme sıklıkla başvurulabilir. Dahası “sinirlerimiz boşaldı” ifadesiyle bazen kızgınlık duyduğumuz şeylere dahi gülme ile cevap veririz.

Gülme insanların mutlu olduklarına ikna edildiği aldatıcı bir araç olarak da yorumlanmaktadır. Çünkü gülme, ister rahatlatıcı ister yıkıcı olsun, aslında onun altında yatan korkunun geçip gitmesidir. Bu, iktidarın elinden kurtulmanın verdiği sevincin rahatlaması da olabilir; saf değiştirerek korkunun bertaraf edilmesine rağmen iktidarın elinden kurtulamayışın verdiği çaresizlik de olabilir (Adorno, 2016, s. 73). Dolayısıyla gülmenin toplumsal yaşantıdan bağımsız düşünülmeceği aşikârdır. Hatta uygulandığı toplum için bir sosyal denetim mekanizması gibi işlemektedir. Çünkü gülme, gülünen kişinin itibarını sarsma, saygınlığını azaltma gibi tahrip edici bir güce sahiptir (Öğüt Eker, 2017, s. 53). Bu dönüşüm siyasi olarak tehlikeli bulunduğundan çoğu zaman sansür de kaçınılmaz olmuştur (Eagleton, 2020, s. 15).

Mizahın temel araçlarından biri olan karikatür, gülmenin ötesinde düşündürme, hatta öfkeyi ayağa kaldırma, tepkilere yön verme gibi misyonlar üstlenegelmiştir. Odağında çoğu zaman siyaset olurken hedefinde iktidarlara, yönetenlere yer almıştır. Karikatür doğası gereği saldırgan bir yapıdadır. Düşündüren ve güldüren yanı ile iktidarların hoşlanmayacağı bir tutum içindedir. Otoritenin koyduğu yasaklara meydan okuması ve çizgi ile iktidarlara sarsma yeteneği, onu her daim sanık sandalyesine mahkûm etmiştir (Şahin, 2022).

Türkiye’de de az sayıdaki bazı örnekler dışında karikatür ve siyasi mizah genellikle otoriteyi hedef almıştır. Bu bağlamda yapılan akademik çalışmalarda, Misvak’ın politik aktörleri karikatürize ederken dini semboller, ulusal değerler ve ahlaki normlar üzerinden muhalefeti hedef aldığı görülmekte, bu da mizahın ideolojik tahakküm üretme işlevini ortaya koymaktadır (Tetik, 2020, s. 5).

Derginin muhalefet karşıtlığının seçim dönemlerinde nasıl görünürleştiğini ortaya koyma amacıyla yapılan bu çalışmanın literatür bölümünde de mizah ve karikatür kavramlarına dair tanımların ardından Türkiye’deki gelenek ve araştırmanın konusu bağlamında İslamcı karikatür geleneği ele alınmıştır. Uygulama bölümünde ise Misvak Dergisi’nin 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde (1–30 Nisan 2023) Instagram hesabından yaptığı paylaşımlardaki karikatürler içerik ve söylem açısından incelenmiştir.

MİZAH KAVRAMI

Mizah kavramı Arapça “müzah” sözcüğünün yanlış kullanımın yaygınlaşması ile dilimize geçmiştir. Kökeninde gülme vardır ve bu yüzden de mizahı Türkçe’ye gülmece olarak çevirmek mümkündür. Gülmecenin tanımı toplumdan topluma değişebildiği gibi, sınıflar arasında bile farklılık gösterebilmektedir. Yani herkesin gülmece tanımı, kendi anladığı gülmecedir (Nesin, 2001, s. 19). Mizahı yalnızca gülme unsuruna bağlayarak gülmece ile açıklamak eksik bir tanımdır. Zira mizah, güldürürken düşündürülen bir yöne sahip olmalıdır (Kar, 1999). Bu nedenle geçmişten günümüze, Nasrettin Hoca fıkraları, Keloğlan masalları ve Kemal Sunal filmleri izleyen, okuyan ve dinleyenlerde benzer etkiler bırakmıştır. Mizah üzerine çalışmalar yapan düşünürler, onu çeşitli kuramlarla açıklamaya çalışmıştır. Platon, Aristoteles, Hobbes ve Baudelaire, Üstünlük Kuramı üzerinde çalışmalar yürütürken, Kant ve Schopenhauer "Uyumsuzluk Kuramı", Spencer ve Freud ise "Rahatlama Kuramı" ile "neden güleriz?" sorusuna cevap aramıştır (Morreal, 1997, ss. 8-57). Üstünlük kuramına göre, karşısındakinin eksikliğini gülünç bulan bireyde ani bir üstünlük duygusu oluşmaktadır ve bu duygu ile gülen birey, gülünç olanı küçümserken kendini de üstün görmektedir. Kuramın düşünürleri Platon ve Aristoteles’e göre, “gülme” toplum düzeni için tehdit niteliği taşımaktadır ve bu nedenle bireyin, tıpkı duygularını denetlediği gibi gülmesini de denetlemesi gerekmektedir (Erkek, 2017, s. 3-4).

Bu görüşlere göre, siyasi otorite mizaha malzeme olmamak ve gülünç duruma düşmekten kaçınırken toplumsal düzen de tesis edilebilmektedir. Sonraki bölümde ele alacağımız mizah ürünü olan karikatürün, özellikle siyasi iktidara karşı etkili bir silaha dönüşmesine işaret edilmektedir.

Spencer ve Freud, rahatlama kuramının önemli temsilcileridir. Bu kurama göre, gülme sinirsel enerjinin ortaya çıkışı olarak görülmektedir. Rahatlama kuramının düşünürlerinde Freud, bireyin baskıladığı gülmeyi ortaya çıkaran "cinsellik ve düşmanlık" gibi itici güçlerin, bireyin baskıladığı gülmeyi ortaya çıkaran faktörler olduğunu savunmuştur. Bu yüzden bir komedyenin cinsellikle ilgili konuşması, bireyin baskıladığı enerjiyi gülme ile serbest bırakmasına olanak tanır. Benzer şekilde, öğretmenine nefret duyan bir öğrencinin öğretmenin düştüğünü görmesi de öğrencideki bastırılmış enerjiyi gülme biçiminde ortaya çıkaracaktır (Morreall, 1997, s. 34). Eagleton (2019, ss. 87-88), uyumsuzluk kuramını açıklayıcı olmaktan çok, tasvir edici bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Uyumsuzluk, neye gülündüğünü anlatırken, neden gülündüğü sorusuna cevap verememektedir. Bu nedenle, uyumsuzluk mizahın itici gücü olmaktan uzaktır ve mizah, ruhsal enerjinin serbest bırakılması olarak yorumlanmaktadır. Gülmek, sosyal hayat ile ilerleyen ruhsal bir yaşam faaliyeti iken, gülünen şey ise içinde bulunan toplumun ruhsal olaylarıdır (Tunç, 2019, s. 101). Aker’e (2021, ss. 136-137) göre, üç kuramın birleştiği nokta, gülmenin

birey ve toplum ilişkisinin düzenlenişinde rol üstlenmesidir. Üstelik bu rol ona siyasal bir araç anlamı da yüklemektedir.

Neden güleriz, neye güleriz soruları etrafında gülme ve dolayısıyla mizaha yönelik bakış açısıyla tarihsel sürece dönüldüğünde gülmenin tahrip edici gücü ve yıkıcı etkisi ile dönem dönem baskı altında tutulduğu, yasaklamalarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Tartışmalar bizi gülmenin politik yanı ile tanıştıırken mizahın en sivri dilli koluna karikatüre doğru götürür.

Karikatür ve Siyasi Mizah

Karikatür, İtalyanca saldırı, taarruz anlamına gelen “caricare” sözcüğünden türeyerek, dilimize yerleşmiştir (Balcioglu, 1983, ss. 7-8). Karikatür, anlatılmak istenen mesajın abartılarak resmedildiği, o resmin içindeki mesajın ise iğneleyici bir üslup ve mizah yoluyla sunulduğu bir sanat dalıdır. Bu sanat dalı için, mesajı yerine ulaştırma ya da konu edinilen meseleyi duyurma, düşünceyi aktarmada en etkin ve hızlı yol ise kuşkusuz basındır. Basın aracılığıyla mesaj, alıcıya ulaşırken, karikatür de toplum ile bağını güçlendirmektedir (Alper, 1987, ss. 33-58).

Türk tarihindeki ilk karikatürden bugüne karikatürün hayat bulması basın aracılığıyla gerçekleşmiştir. Karikatürün hamuru mizah ve çizgiyle yoğrulmuş, siyaset ile mayalanmıştır. Bu kapsamda Teodor Kasap’ın 1870’de çıkardığı mizah dergisi Diyojen, Türk karikatür tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çizeri bilinmeyen, dergide isimsiz olarak yer alan bu karikatürlerin siyasi olması ve politik mizah içeren yazılar ile sunulması Diyojen’in kapatılmasına neden olmuştur. Diyojen kapatılınca Teodor Kasap, önce Çingiraklı Tatar’ı (1873) sonra da Hayal’i çıkarmıştır. Hayal’in sayfalarına, Hacivat-Karagöz’ün karşılıklı konuşmaları taşınmış, dönemin önemli karikatürcüsü Nişan Berbeyan da başyazıları çizgileştirmiştir. Halen medyada karikatürün gündemdeki bir sorunu ele alması Hayal ile başlayan çabanın ürünü olarak değerlendirilmektedir (Çeviker, 1997, ss. 2-3).

Basın içerisinde siyasi eleştiri unsuru olarak hayat bulan, iktidarları nükteyle yerden yere vuran karikatür, peki her dönem muhalif bir çizgide midir?

Basın ve siyasetin karşılıklı etkileşim içinde olduğu görüşünü aktaran Yavalar (2018, s. 25), karikatürün her zaman siyasi bir muhalefet aracı olarak gündemde kaldığını belirtmektedir. Turgut Çeviker’le Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Karikatürü Üzerine isimli çalışmada Çeviker, siyasal iktidardan yana karikatür olmadığını belirterek, Türk mizah gazeteciliğinin ortaya çıkışı ve gelişiminde rol alan isimlerin karikatüre muhalif bir kimlik kazandırdığı görüşündedir (Çeviker, 1997, ss. 420-421). Alay ile mizah, karikatüre eşdeğer tutularak, medeniyetin ahlaksızlaştığı zaman ortaya çıkan birer zehirli ısırgan,

şeytani bir sanat olarak nitelenmektedir. Ahlaksızlığın yerleştiği cemiyetlerde mizah yazarları, etkili birer silah konumundadır (Tunç, 2019, s. 128).

Literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların tamamında mizah, muhalif olarak nitelendirilmektedir. Çok az çalışma dışında karikatürün ürettiği muhalefet yöntemi sorgulanmadığı gibi “mizah muhaliftir” yargısı kesin bir dille kabul edilmiştir (Demir, 2016, ss. 8-63). “Karikatür muhaliftir” algısını oluşturan ve karikatüre muhalif kimlik kazandıran karikatürün kendisi mi, içinde bulunan dönemin siyasi etkisi mi, yoksa karikatürün sunulduğu yayın organının ideolojik çizgisi midir? Karikatürün muhalif yolculuğu için medyadaki eleştiri kültürü ve muhalif söyleme bakmak gerekir.

Medyada Eleştiri Kültürü ve Muhalif Söylem

Medya denilince akla yalnızca aynı çizgide, aynı kimlikte yayın yapan basın yayın organları gelmemelidir. Çünkü demokrasilerde, kimi basın yayın organları iktidar ile iyi ilişki içerisinde varlığını sürdürürken, kimileri ise iktidar karşıtlığı ile muhalif çizgiyi esas almaktadır (Bostancı, 2011, s. 127). Türkiye’de medya ve siyaset, kimi zaman ideolojik, kimi zaman da pratik nedenlerden dolayı birbirlerinin tarafı ve destekleyicisi olmuşlardır. Bu doğrultuda, medya siyasete yön tayin edebildiği gibi, siyasetin de medya üzerinde egemenliği söz konusu olabilmektedir (Akyüz, 2018, s. 180). Günümüz karikatürlerinin hareket alanını ve çerçevesini gazetelerin yayın politikası çizmektedir. Özellikle manşetten öne çıkarılamayan konular karikatürler aracılığıyla çekinmeden sunulmaktadır (Bayram, 2013, ss. 120-121).

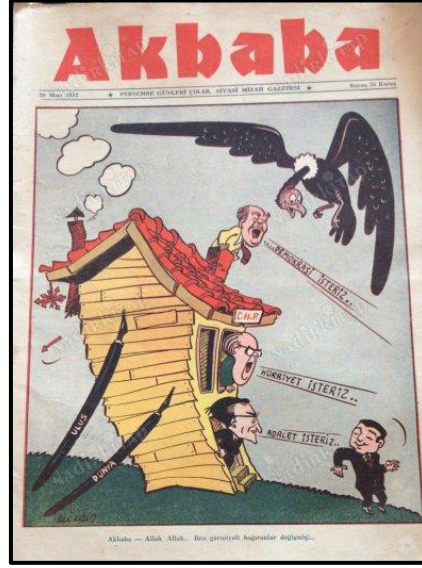
Komedinin sanık sandalyesinde olması otoriteye baş kaldıran anarşik ruhunun yanında acı ve ölüm gibi ciddi meseleleri hafife almasından gelmektedir. Zira onun bu umursamaz tavrı egemen sınıfın elindeki yargı yaptırımının gücünü azaltırken otoritenin de pençesini gevşetmektedir (Eagleton, 2020, s. 93). Demokratik bir toplum olmak iktidarların kendilerine yapılan eleştirilere tahammül göstermesine bağlıdır. Bu doğrultuda karikatürler ifade ediş biçimi açısından “saldırı” niteliği taşısa da toplumun düşünce hürriyeti ve kültürel gelişimi için siyasi iktidarın kamusal denetimi olarak görülmelidir. Türkiye’nin karikatür tarihine bakıldığında Osmanlı’dan günümüze siyasi iktidarlara eleştiren karikatürcülerin baskı ve çeşitli hukuki yaptırımlar ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. (Özocak, 2011, s. 291). Osmanlı döneminde padişaha muhalefet eden yazar/çizerler sürgünde Tokmak Dergisini çıkarır ve derginin ilk sayısında “Dergimizden mizah beklemek boşunadır, dergimizi ancak 'hüngür hüngür gülmek' deyimini açıklayabilir” ifadesine yer verilir. Bir başka örnek ise Cumhuriyet dönemindendir. Dönemin mizah dergisi Markopaşa da sık sık davalar, toplatılma ve kapatılma kararları ile karşı karşıya kalmıştır. Dergi, logosunun altında “Toplatılmadığı zaman çıkar” “Yazarları hapisshanede olmadığı zaman çıkar” ifadelerine

yer vermiştir. Farklı dönemler ve farklı siyasi otoritelere karşı iki farklı derginin mizaha uygulanan sansüre ironik göndermesi çok benzerdir (Özdil, 2016).

Cantek'e göre ise (aktaran Sarı, 2013, ss. 280-281), mizah gömleği giyerek her şeyi söyleme hakkı elde edilemediği gibi, kitapları ya da görüşleri nedeniyle yazarlar suçlanarak ceza alabiliyor ise mizahçıların da bu kapsamın dışında olması beklenmemelidir. Yargı yolu mizaha kapalı değildir. Çünkü O'na göre siyasi bir tartışmada taraf olmuşsanız olabilecekleri göz almışsınızdır. Yaralarken "pansuman yapıyorum" denilemeyeceği gibi ayrımcılık ve şovenizm ile üretilen mizah da pansuman niteliği taşımamaktadır.

Mizah tarihine ilişkin literatürde yer alan "Osmanlı'da karikatürün dini sebepler ile yasaklanması, padişahın baskıcı uygulamaları, basının susturulması, ardından Cumhuriyet'in ilanı ile mizah dergilerinin eleştirecek konu bulamayışı ve sonrasında sorunların önü döneminde yeniden başlayıp, Menderes döneminde zirve yapması" gibi klişe söylemler, literatür problemi oluşturmaktadır. Bu problem, ilk günden beri esaslı bir muhalefet geliştiren mizah dergilerinin siyasi iktidarlar tarafından daima baskıya uğradığı algısına neden olmaktadır (Demir, 2016, s. 8).

Türk karikatür tarihine iktidar destekçisi olarak geçen ve 1922-1977 yılları arasında yayımlanan Akbaba Dergisi (Tonga, 2008, s. 676) aslında Cumhuriyet hükümetinin ve Atatürk inkılaplarının önemli destekçisi olmuştur. Yapılan yenilikleri halkın benimsemesi için rol üstlenen Akbaba, toplumun aksayan yönlerine de mizah diliyle eleştiri getirmiştir. Akbaba, aynı dönem çıkan ve Kurtuluş Savaşı'na muhalefet eden Aydede'nin aksine vatanseverliğini ön plana çıkarmıştır (Tokalak, 2012, ss. 4-236) Akbaba'nın Cumhuriyet iktidarına verdiği bu destek, zamanla okur kitlesinde kayba yol açarak 1931-1933 yılları arasında derginin yayımını kesintiye uğratsa da iktidardaki CHP'nin desteği ile dergi yayın hayatına geri dönmüştür. 1950'deki seçimin Demokrat Parti lehine sonuçlanması Akbaba için durumu daha da karmaşık hale getirmiş, iktidar desteğini de yitirmiş ve dergi, 1950-1952 yılları arasında bir kez daha kesintiye uğramıştır (Saygılı ve Konar, 2021, s. 595).

Görsel 1 20 Mart 1952 tarihli Akbaba Dergisinin ilk sayısının kapağı

Kapatılırken CHP'yi destekleyen Akbaba, 1952'de yayın hayatına geri döndüğünde DP'yi desteklemeye başlamıştır. İlk sayısının kapağına da “Allah... Allah... Ben görmeyeli bağırınlar değişmiş...” yazısı ile iktidardaki CHP ile muhalefetteki DP'nin yer değiştirdiğini gösteren bir karikatürü taşımıştır.

Şen'e göre (2004) yayım hayatına 1972 yılında başlayan Gırgır, mizahta bir dönüşümün eseridir ve iktidarı destekleyen “cici çocuk” olmayı reddederek, yayın politikasını devlet aydınlarına “nanik” yapma üzerine inşa etmiştir.

İSLAMİ MİZAH GELENEĞİ VE YENİ MEDYADAKİ TEMSİLCİSİ: MİSVAK DERGİSİ

Siyasi karikatürler ve hiciv, Türkiye'nin gelişen siyasi manzarası bağlamında muhalefeti ifade etmek ve otoriteye meydan okumak için kritik araçlar olarak hizmet etmektedir. Mizah dergilerinin dijital platformlara taşınması hem içerik üretme biçimlerini hem de hedef kitlelerine ulaşma yöntemlerini değiştirmiştir. Sosyal medya araçlarının kullanımı, mizah dergilerinin toplumsal olaylara daha hızlı tepki verme ve geniş kitlelere ulaşma olanaklarını arttırmıştır (Gültekin, 2019).

Dijital araçların ve sosyal medyanın yaygınlaşması, kullanıcıları birer üretici haline getirmiş ve karikatür çizerek siyasi mizah yapan yayınlar oldukça artmıştır. Geliştirilen çizim tabletleri, karikatür yeteneği olan insanların daha hızlı ve kolay çizimler yapmasına olanak sağlamıştır. Türkiye'de de birçok mizah dergisi bu yeniliklere ayak uydururken, dijitalde doğan yeni dergiler de ortaya çıkmıştır.

Misvak, yayın hayatına basılı olarak başlayıp daha sonra sosyal medya üzerinden yayınlanmaya devam etmiştir. Halen de Facebook, Twitter ve Instagram'da karikatürlerini yayınlamaktadırlar. Kullanıcı şikayetleri nedeniyle zaman zaman hesapları kapatılan ve tekrar açılan Misvak Mizah Dergisinin Fethi

Karaman, Şahin Güneş ve Şeyhmus Güneş kardeşler tarafından 2015 yılında kurulduğu bilinmektedir (euronews.com, Misvak editörüyle görüşme, 15 Nisan 2025). 2015 yılında kurulan Misvak'ta, @misvakdergi kullanıcı adıyla ilk paylaşım 8 Temmuz 2015'te yapılmıştır. 2025 yılı mayıs ayı itibarıyla 480 bin takipçisi, 9 takip ettiği hesap bulunmaktadır. Instagram'da yaklaşık 6 bin paylaşım bulunmaktadır.

Misvak, neo-muhafazakar ideolojilerle uyumlu ve böylece Türkiye'deki siyasi mizahın farklı bir yönünü yansıtan popülist bir anlatı oluşturmak için mizah kullanarak hükümet yanlısı bir duruş benimsemektedir. Misvak'ın karikatürleri, alternatif bir tarihsel anlatı inşa etmeye çalışan popülist ikiliklere dayanmaktadır. Göktan (2024), Misvak'ın bu yayın politikasıyla karikatür ve siyasi mizahın muhalif bir tür olma özelliğini baltaladığı görüşünü taşımaktadır.

Misvak, karikatürlerinin temel konuları açısından Türkiye'de İslami mizah geleneğinin devamı niteliğinde gösterilmektedir.

Görsel 2 Misvak Dergisinde yayımlanan bir karikatür

İslami mizah geleneğinin kökeni, Necip Fazıl Kısakürek'in 1947 yılında yalnızca üç sayı yayımladığı Borazan dergisine dayanmaktadır. Bu dergi, Türkiye'de yayımlanan ilk İslami mizah dergisi olarak kabul edilir. Demokrat Parti döneminde oluşan daha özgür siyasi ortam, farklı ideolojik yaklaşımların kendilerine ifade alanı bulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Borazan, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) karşıtı, antikomünist ve aynı zamanda antikapitalist bir duruş benimseyerek marjinal bir çizgide durmuştur. Dergi, ekonomik ve ideolojik açıdan Markopaşa ile benzerlikler taşımakta olup, iki yayın arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Dönemin karikatürlerinde de görülebileceği üzere, İslamcı dergilerde sıklıkla rastlanan Batı karşıtlığı, muhafazakâr değerlerin vurgulanması, "öze dönüş" anlayışı (Türklük ve İslam'ı birer kurtarıcı unsur olarak öne çıkarma), komünizm ve sosyalizm karşıtlığı, halktan yana duruş ve ezilenlerin yanında olma gibi tutumlar dikkat çekicidir (Cantek ve Gönenç'ten aktaran Civalek & Bağdat, 2022, s. 5).

1980’li ve 1990’lı yıllardan itibaren İslami mizah, seküler gelenekten gelen çizirlerin “temiz mizah” anlayışıyla oluşturduğu yayınlarla özgün kimliğini geliştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Cingar, Ustura, Fit, Cümbür, Filit, Dinozor gibi dergiler ortaya çıkmış, 2000’li yıllarda ise Hacamat, Cafcaf ve Misvak gibi yayınlar bu çizgiyi sürdürmüştür. Kentleşen muhafazakâr gençlik, kimlik siyaseti ve Gırgır kökenli çizirlerin katkıları bu süreci beslemiştir. Hasan Kaçan’ın çıkardığı Ustura, daha geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyen ılımlı bir İslami mizah örneğidir. Artan İslami sermaye ve medya desteği de dergi çeşitliliğini artırmıştır (Keten, 2017).

Görsel 3 Hasan Kaçan’ın bir karikatürü

Hasan Kaçan’ın yukarıdaki karikatüründe de görüldüğü gibi, İslami mizah ve karikatürün temsilcileri, siyasi ve ideolojik olarak egemen olarak gördükleri seküler güçleri eleştirmekte ancak temiz bir dil tercih etmektedir. Bu ekolün devamı diyebileceğimiz Misvak ise daha sert saldırıları tercih eden bir yayın anlayışı benimsemektedir. Bu dille, ofansif mizahın ötesine geçilerek hakaret, argo ve cinsiyetçi imaların da kullanıldığı görülebilmektedir. Civalek ve Bağdat (2022, s. 24), muhafazakâr kesimin kategorik olarak Ak Parti iktidarı karşıtı olmakla suçladığı muhalif siyasi mizahın karşısındaki Misvak’ın ise tamamen “muhalefete muhalif” bir çizgide olduğunu öne sürmektedir.

METODOLOJİ

Çalışmada, kendisini muhafazakar-İslam çizgisine konumlandırıran Misvak Dergisinin “@misvakdergi” isimli Instagram hesabında paylaşılan ve 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi olan 01-30 Nisan tarihleri arasındaki gönderiler incelenmiştir. Seçim dönemlerinde seçmenlerin politik içeriklere daha fazla maruz kalmaları ve bu dönemde daha sert siyasi içerikler üretilmesi nedeniyle bu dönem örneklem olarak seçilmiştir.

Çalışmada analizler için karma yöneme başvurulmuştur. Paylaşımlar ilk olarak içerik açısından kategorilendirilmiş ve paylaşım sayıları belirlenmiş, karikatürlerin tema, alt tema ve hedef aldığı siyasi partiler tespit edilmiştir. Bu kısa bölüm için içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın ana çalışma yöntemi ise söylem analizidir. Bu yöntemlerde görünenin ve söylenenin arka planına yani görünmeyen mesaja ulaşma çabası esastır. Karikatürler görsel açıdan zengin semboller içerdiği için göstergebilimsel yöneme de belli karikatürlerde başvurulmuştur.

İdeoloji yüklü olduğu varsayılan dilsel yapıların, dilbilimin yöntemlerinden faydalanılarak sistemli bir biçimde açıklamayı amaçlayan çalışmalar ise Eleştirel Söylem Çözümlemesi olarak değerlendirilmektedir. Eleştirel Söylem Çözümlemesi toplumsal problemlere dayanmaktadır ve temel alanı dilbilimdir (Büyükkantarcıoğlu, 2012, ss. 170-171). Alanda öne çıkan kuramcılar, söylemin sadece dilsel bir yapı olmadığı, aynı zamanda toplumsal gerçekliği kuran bir araç olduğu üzerinde durmaktadır (Şah, 2020, s. 228). Norman Fairclough, Theo van Leeuwen, Gunther Kress ve Roger Fowler geleneksel toplum yapısı ile değişen toplum yapısı üzerinde durmuş ve bu değişimdeki ideolojileri araştırmışlardır. Rudolf de Cilia ve Ruth Wodak gibi teorisyenler, söylemi tarihsel bağlam üzerinden ele almaktadır. Bu yöneme göre bir söylemi doğru okuyabilmek ve yorumlayabilmek için güncel metin düzeyinde değil, o söylemin kültürel, toplumsal ve politik geçmişiyle birlikte ele alınması gerekmektedir. (Fairclough and Wodak'tan akt. Büyükkantarcıoğlu, 2012, s. 180).

Van Dijk'in (2006) eleştirel söylem çalışmaları, ideoloji, güç ve toplumsal eşitsizlikler odağında söylemin bilişsel yapılarla, yani insanların zihinsel temsilleriyle ilişkisini analiz etmektedir. Van Dijk'e göre dil, zihindekileri yansıtan bir araçtır ve söylem ile zihin arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında söylem çözümlemesinde bilişsel süreçler göz ardı edilemez (Özer, 2020, s. 54-56).

Medya, özellikle mizah yoluyla siyasal aktörler arasında hiyerarşik bir ilişki kurabilir; belirli aktörleri küçültebilir, itibarsızlaştırabilir veya meşrulaştırabilir. Karikatürlerde ideolojiler; karikatürize edilen figürlerin temsil biçimi, kullanılan simgeler, metin ve bağlam üzerinden dolaylı şekilde inşa edilir. Bu bağlamda mizah, sadece bir eleştiri değil; güç ilişkilerini yeniden şekillendirme aracıdır. Teun A. van Dijk'in yöntemi, karikatür gibi kısa ve sembolik anlatılar üzerinden yürütülen ideolojik mesajların arka planını ortaya çıkarmak açısından son derece uygundur. Çalışmada tercih edilen bu yöntem, güç ilişkilerinin nasıl kurulduğu, ideolojilerin yeniden üretimi, hangi değerlerin ön plana çıkarıldığı ve olumlu, olumsuz temsillerin analizine olanak tanımaktadır.

Göstergebilim, derin anlam araştırması olan bir okuyuş biçimidir. Göstergeler, bir temsil olmasına rağmen verilen mesaj ve yapılan çağrışım ile bize temsil edilen şeyin kendisi hakkında yorum yapma

olanağı sunmaktadır. Fiske, (1996, ss. 70-73) Peirce'nin göstergeleri açıklamak için görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge olmak üzere 3 kategoride ele aldığını aktarmaktadır. Bu kapsamda fotoğraf bir görüntüsel gösterge, duman ateşin belirtisel göstergesi, sözcük ise bir simgedir. Karikatür ise göstergebilimsel olarak "Basit, doğrudan araçlar aracılığıyla zengin bir enformasyon taşımaya çalışan ileti örnekleri" olarak değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda çalışma kapsamındaki karikatürlerin görsel olarak verdiği mesajlar, sembol, simge vb. analizi için göstergebilimsel yöneme, balon içinde verilmiş konuşmalar için ise söylem analizine başvurulmuştur. Örneklerin geniş olması ve bazı karikatürlerde söylem analizinin yeterli olması ve daha net sonuç vermesi nedeniyle analizlerde ağırlıklı olarak söylem çözümlemesi yapılmış, gösterge, gösteren ve gösterilen analizlerinin gerekliliği olduğu karikatürlerde bu yöntem, söylem çözümlemesi içinde kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Misvak Dergisinin 1-30 Nisan 2023 tarihleri arasında yayınladığı karikatürler içerik olarak sınıflandırılmıştır. Karikatürlerin temaları, alt temaları ve hedef alınan siyasi partiler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1 İncelenen karikatürlerinin tema ve alt temaları ile hedef alınan siyasi partilerin dağılımı

TEMA		ALT TEMA	
Politika	38 (79.17%)	Politika	18 (37.50%)
Ekonomi	0	Ekonomi	5 (10.42%)
Din	6 (12.50%)	Din	7 (14.58%)
Kültür	3 (6.25%)	Kültür	3 (6.25%)
Sosyal konular	0	Sosyal konular	3 (6.25%)
Eğlence	1 (2.08%)	Terör/Güvenlik	8 (16.67%)
		Filistin/Gazze	4 (8.33%)
Toplam	48 (100%)	Toplam	48 (100%)

Tablo 1'e bakıldığında, belirlenen dönemde incelenen 46 karikatürün 38'inin (79.17%) politika temalı olduğu görülmektedir. Alt temalara bakıldığında ise yine ilk sırada politika, ardından terör ve din başlıkları gelmektedir.

Tablo 2 İncelenen karikatürlerde hedef alınan siyasi partilerin dağılımı

HEDEF ALINAN PARTİ	
Ak Parti	0
CHP	28 (51.85%)
HDP (DEM)	2 (3.70%)
İYİ Parti	8 (14.81%)
MHP	0
Saadet Partisi	8 (14.81%)

Gelecek Partisi	3 (5.56%)
Tüm Muhalefet	5 (9.26%)
Toplam	54 (100%)

Tablo 2'ye göre belirlenen dönemde incelenen 48 karikatürde hedef alınan siyasi partiler arasında ilk sırada CHP (51.85%) gelmektedir. CHP'yi İYİ Parti (14.81%) ve Saadet Partisi (14.81%) takip ederken tüm muhalefeti birlikte hedef alan karikatürlerin sayısı da yüzde 9,26 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3 Hedef alınan siyasetçilerin dağılımı

HEDEF ALINAN SİYASETÇİ	
Kemal Kılıçdaroğlu	28
Temel Karamollaoğlu	10
Meral Akşener	10
Ahmet Davutoğlu	3
Ali Babacan	2
Gültekin Çınar	2
Faik Öztrak	1
Canan Kaftancıoğlu	1

Tablo 3'de hedef alınan siyasetçilerin dağılımı yer almaktadır. Buna göre Kemal Kılıçdaroğlu'nun en fazla (28 kez) hedef alındığı görülmektedir. İkinci sırada Temel Karamollaoğlu ve Meral Akşener yer almaktadır. İttifakın diğer ortakları ise bu isimlere oranla daha az hedef alınmış, ağırlıklı olarak Millet İttifakının toplu olarak çizildiği karikatürlerde hedef alınmışlardır.

Tablo 4 Karikatürlerde muhalefetin ele alınış şeklindeki temaların dağılımı¹

Tema	Karikatür Sayısı	Tema Açıklaması
Terörle ilişkilendirme	17	Kılıçdaroğlu'nun PKK, FETÖ gibi örgütlerle iş birliği içinde gösterilmesi.
Dini değerlerle çatışma	12	Seccadenin üstüne bastığı olay üzerinden dini değerlere saygısız gösterilmesi.
Dış güçlerle iş birliği	10	ABD, Avrupa gibi aktörlerle Kılıçdaroğlu'nun ilişkili gösterilmesi.
İttifak içi çelişki/güven sorunu	9	Altılı Masa'daki liderlerin çıkar çatışmaları veya güvenilmez gösterimi.
Liderlik zafiyeti/kandırılma	8	Kılıçdaroğlu'nun kandırıldığı, manipüle edildiği imgeleri.
Devlet düşmanlığı/ihanet	6	Vatana ihanet, bölücülük ya da asker/polise düşmanlık göndermeleri.
Komikleştirme/karikatürize etme	5	Fiziksel görünüş, konuşma biçimi ya da eylemleriyle alaya alma.

Tablo 4'deki dağılımda muhalefet temsilcilerine yönelik en fazla terörle ilişkilendirilme, dini değerlere saygısız olmak ve dış güçlerle iş birliği yapmak suçlamaları yöneltmiştir.

¹ Bazı karikatürlerde birden fazla tema bir arada bulunabilir. Bu nedenle toplam sayı 38'i geçmektedir.

İncelenen Karikatürlerin Gösterge ve Söylem Analizi

İncelenen bir aylık dönemde 48 karikatür yayınlanmıştır. Bu karikatürlerin politika temalı olan 38'i göstergeler de değerlendirilerek söylem açısından analizi yapılmıştır.

Karikatür 1: Millet İttifakının Cumhurbaşkanı adayı olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun seccadeye bastığı bir fotoğrafın sosyal medyada yayılmasıyla başlayan tartışmalara gönderme yapılan karikatürde, Kılıçdaroğlu'nun ayakkabılarına konuşma balonu açılarak "İnsan nereye bastığına bakmaz mı yahu?" sözleriyle bastığı yere dikkat etmemesi eleştirilmektedir. Öyle ki ayaklar ya da ayakkabılar dahi şaşkınlık belirtisi göstermektedir. Paylaşım "KK seccadeye basarak resim çekti" metniyle yapılmıştır.

Karikatür 2: Karikatürde bir seccadenin altına süpürülen Kemal Kılıçdaroğlu ve Meral Akşener görülmektedir. Süpüren kişiye konuşma balonu açılarak "Temizlik imandandır" yazılmıştır. Halkı temsilen bu kişinin yaptığı temizlik ile muhalefetteki ittifak ortaklarının siyasetten temizleneceği, Kemal Kılıçdaroğlu'nun üstüne bastığı seccadenin altına süpürülecekleri iddiası aktarılmaktadır.

Karikatür 3: Konuşma balonunda yer alan "Sen bana inan! Ben ASLA yalan söylemem! O kesinlikle masamızda değil!" sözleriyle Kemal Kılıçdaroğlu, "PKK"ya sığınmasına rağmen vatandaşı PKK ile iş birliği yapmadıklarına ikna etmeye çalıştığı" iddia edilmektedir. Konuşma balonunda cümle içerisinde yer alan "asla" kelimesi büyük yazılarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun yalan söylemesine gönderme yapılmaktadır. Paylaşımın "Ben ikna oldum" ifadesinin sonuna eklenen emoji ile yapılması da sarkastik bir gönderme içermektedir.

Karikatür 4: Kemal Kılıçdaroğlu'nun arkasında duran Fethullah Gülen'e açılan konuşma balonuna "Bana mı özendin Kemalcim" yazılarak terör örgütü ele başı Fethullah Gülen'in de dini değerlere zarar verdiği ve Kılıçdaroğlu'nun Gülen'e özendiği mesajı verilmektedir. "Kemalcim" kelimesindeki iyelik kullanımı ise ikilinin birbiriyle yakın dost olduğu vurgusu taşımaktadır.

Karikatür 5: "Kemaleddin'in lambası" başlığıyla çizilen karikatürde açılan konuşma balonlarında lambadan çıkan cin Kemal Kılıçdaroğlu'na "Dile benden ne dilerse, üç hakkın var" diyerek dileğini sormaktadır. Kılıçdaroğlu'nun cine verdiği cevaplar daha önce yaptığı konuşmalardaki gaflardan oluşmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun "Askerden gelen kızlara iş, kaçakçı ve uyuşturucudan vergi alınsın, analarının sütünden emdiği sütü memelerinden..." şeklindeki gafları üç farklı dilek olarak konuşma balonunda yer almaktadır.

Karikatür 6: Temel Karamollaoğlu'na açılan konuşma balonunda "Üzerine bastığı seccade değil" sözleriyle Karamollaoğlu'nun Kılıçdaroğlu'nu savunması hicvedilmektedir. Karamollaoğlu'nun dini hassasiyetleri olan siyasi duruşa sahip bir parti geleneğine sahip olmasına rağmen dini değerlere gereken duyarlılığı göstermeyen Kılıçdaroğlu'nu savunduğu öne sürülmektedir.

Karikatür 7: Karikatür, "6'lı masadan 5 maymun performansı" ifadesiyle paylaşılmıştır. Bu yolla muhalefetin, üç maymun göstergesinden yararlanılarak gerçeklere gözünü kapattığı, susarak, duymazdan gelerek Kemal Kılıçdaroğlu'nun seccadeye basıp "dini değerleri aşağıladığını görmezden geldiği ve eleştirilerden sıyrılmaya çalıştığı" göndermesi yapılmaktadır.

Karikatür 8: Karikatür, “Çağlara göre mesaj verme yöntemleri” yazılarak paylaşılmıştır. İlk çağ ve orta çağdaki haberleşme şekillerinin resmedildiği karikatürde, son olarak seccadeye basan Kemal Kılıçdaroğlu görünmektedir. Bu gösterge ile Kılıçdaroğlu’nun halka mesaj verme biçimi, dini değerleri istismar etmesi bakımından çağdışı olarak yorumlanmakta, CHP’nin dini değerlere saygısızlık geleneğinin hiç değişmediği öne sürülmektedir.

Karikatür 9: Karikatürde yer alan “Her yerde terör estiren sarışın gözlüklü teyze üretme merkezi” yetkilisi görünümlü kişiye açılan konuşma balonunda “Her tarafa dağılacaksınız, ağzınızdan kin, nefret, beddua akacak, gerekirse çingar çıkarıp, camı çerçeveyi indireceksiniz. Hadi bakalım, göreyim sizi..!” ifadelerine yer verilerek, Recep Tayyip Erdoğan’a beddua ettiği video ile gündeme gelen kadın ve benzer kişilerin bir merkezden örgütlendiği öne sürülmektedir.

Karikatür 10: Karikatürde konuşma balonu açılan kişilerden biri “Duydun mu Cumhurbaşkanı Kılıçdaroğlu ilk icraatı soğanı 50 kuruşa düşürdü ve İHA, SiHA ve TOGG üretimini durdurdu” derken, diğer kişi “E artık düşmanlarımıza soğan fırlatarak savunuruz vatani” diye cevap vermektedir. Kılıçdaroğlu’nun yerli üretim İHA, SiHA ve TOGG gibi kazanımları görmezden gelerek soğan fiyatları üzerinden siyaset yaptığı, Kılıçdaroğlu’nun yerli üretimin önemini anlamadığı ve popülizm yaptığı iddia edilmektedir.

Karikatür 11: Karikatürde terörist olarak çizilen iki kişinin elinde gazeteler bulunmakta ve sayfalarda CHP’nin HDP’ye bakanlık vereceği yazmaktadır. Kişilerden biri “Bence Kültür Bakanlığını alalım, Başkan aponun heykelini dikeriz” derken diğeri “İçişlerini de alalım...Terörle mücadele sekteye uğramasın” ifadelerini kullanmaktadır. Millet İttifakının terör örgütünü mutlu edecek bir bakanlık pazarlığı içinde olduğu öne sürülmektedir.

Karikatür 12: Karikatürde iki lidere açılan konuşma balonlarında Meral Akşener partisinin kuruluş amacını Cumhuriyetin üniter yapısını korumak olarak açıklarken; elindeki Türkiye haritasını teröristlere verirken görülen Kemal Kılıçdaroğlu yerel yönetimlerin özerklik şartının uygulanacağını söylemektedir. Muhalefet İttifakının birbirine zıt ideolojilerden oluştuğu, milliyetçi olarak bilinen İYİ Partinin ülkeyi teröristlere teslim edecek CHP ile ittifak yaptığı öne sürülmektedir.

Karikatür 13: Karikatürde CHP'li Faik Öztrak Ayasofya'nın açılışının Osmanlı hukukuna dayandığını ve Cumhuriyet hukukun yok sayıldığını savunurken, Karamollaoğlu nispeten olaya daha ılımlı yaklaşarak "Ayasofya'nın bir bölümünü müze olarak kullanırız" açıklamasıyla Öztrak'ı ikna etmeye çalışmaktadır. Davutoğlu ise Karamollaoğlu'nun aksine daha net bir ifade ile CHP'nin tam aksine Ayasofya'nın açılışından sevinç duyduklarını belirtmektedir.

Karikatür 14: Karikatürde Karamollaoğlu'na ait konuşma balonunda "İki tane erkek, iki tane kadın bir araya gelmiş biz de aileyiz diyorlar, hadi oradan nereden çıkardın böyle saçmalığı" ifadesiyle Karamollaoğlu'nun LGBT'yi kabul etmeyen açıklaması yansıtılırken Kılıçdaroğlu'nun "Etnik köken, inanç, engellilik, cinsel yönelim yasayla dezavantaj olmaktan çıkarılacak" sözleriyle ortağından ayrıştığı, yine ittifak ortaklarının birbirine ideolojik olarak zıt partiler olduğu iddia edilmektedir.

Karikatür 15: Karikatürde Meral Akşener, "Ben HDP'yi PKK yanında konumlandırıyorum" sözlerine karşılık Kılıçdaroğlu'nun "Selahattin Demirtaş özgür olsun istiyorsanız bize katılın" ifadeleri yer almaktadır. İki liderin aynı yöne bakarak ortaklaşmaya çalışsa da söylemlerinin taban tabana zıt olduğu aktarılmaktadır. Ortalarında duran ve her ikisinin omzuna elini koyan PKK'lı terörist çizimi de

örgütün her iki liderden de memnun olduğu izlenimini okuyucuya aktarmaktadır.

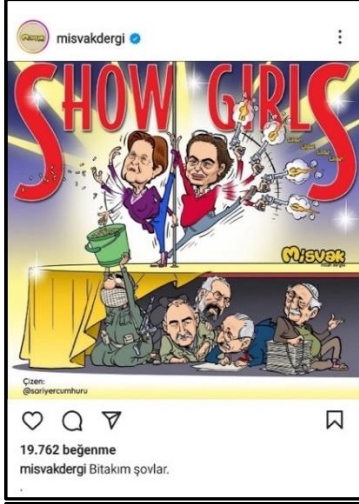
Karikatür 16: Karikatürde Meral Akşener, “Türkiye S-400’lerden acilen kurtulmalı” derken, Karamollaoğlu’nun “Türkiye’nin S-400 alımını destekliyoruz” ifadelerine yer verilmektedir. İkisi de füze üzerinde oturmaktadır. İttifak ortaklarının söylemlerindeki ayrışmaya dikkat çekilirken ikisinin de füzelerden aslında memnun olduğu, siyaseten eleştiride bulundukları ima edilmektedir.

Karikatür 17: Karikatürde Akşener’in, “Kimse cayamaz, en ufak bir tereddüt yaşanmasın, İstanbul sözleşmesi yaşatır” ifadelerine yer verilmektedir. Karamollaoğlu, “Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesini olumlu buluyoruz”, Kılıçdaroğlu ise “İstanbul Sözleşmesi’ni yürürlüğe koyacağız” ifadeleriyle liderlerin konuya yaklaşımlarının birbirinden farklı olduğu aktarılmaktadır. Bu konuşmaları rüyasında gören bir muhalefet seçmeni ise mutlu bir şekilde uyumaktadır.

Karikatür 18: Karikatürde atletikle pejmürde bir şekilde otururken gösterilen Kemal Kılıçdaroğlu’nun yaptığı telefon görüşmesinde kendi söylediğine inanmayan bir tavırla karşı tarafa “Düşünsene seçimi kazanıp yeniden Tam Bakımsız Türkiye olmuşuz, ay ne hoş!” ifadelerine yer verilmektedir. Bu ifadelerle Kılıçdaroğlu’nun “Tam Bağımsız Türkiye’den rahatsız olduğu ve eski, bakımsız Türkiye’ye özlem duyduğu” mesajı verilmektedir. Seçimi kazanması halinde de ülkeyi o eski ve kötü günlere geri döndüreceği öne sürülmektedir.

Karikatür 19: Karikatürde alt tema yine terördür. Bir sahnenin altında terör örgütü elebaşları bulunmakta ve Kemal Kılıçdaroğlu’nun bir teröristten talimat aldığı gösterilmektedir. Millet İttifakının terörle iş birliği yaptığı, Meral Akşener ve Canan Kaftancıoğlu’nun seçim söylemlerinin bir silaha benzetilerek bu silahların mermisinin örgütler tarafından verildiği savunulmaktadır. İttifakın bunu gizlemek için de şov yaparak halkı kandırmaya çalıştığı öne sürülmektedir.

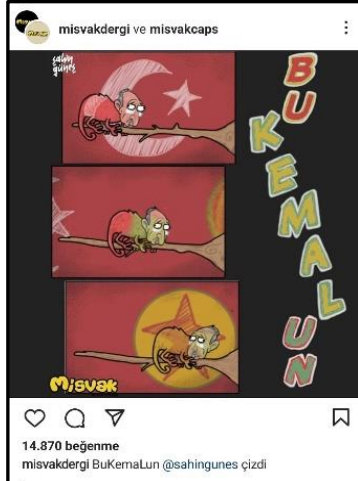
Karikatür 20: Kemal Kılıçdaroğlu’nun çizildiği sıralı karikatürde “Arkadaş bu kadar listenin içinden nasıl çıkayım, hangisini seçeyim?” ifadeleriyle listelerin içinden çıkamadığı gösterilirken, dışardan uzanan bir el liste uzatarak “Kemal Bey uluslararası karar vericiler bu listeyi gönderdi” demektedir. Listeyi gören Kılıçdaroğlu’nun “İşte bu bee” diye haykırarak hem kendi listelerini belirleyemeyecek kadar beceriksiz olduğu hem de milletvekili adaylarının uluslararası güçler tarafından belirlenmesine sevindiği savunulmaktadır.

Karikatür 21: Karikatürde Truva Atı’nın içine gizlenen PKK’lıların “Biji, Biji” şeklindeki sevinçleri yansıtılmaktadır. Karikatür “CHP vekil listeleri Hdppk’lı dolu” ifadeleriyle paylaşılarak, CHP’nin listelerinde HDP’li ya da PKK’lı isimlere yer vermesine gönderme yapılmakta, teröristlerin bu yolla hükümete gireceği ve devletin içine sızacağı iddia edilmektedir. Atı itenlerin kim oldukları ise tam olarak anlaşılmamıştır.

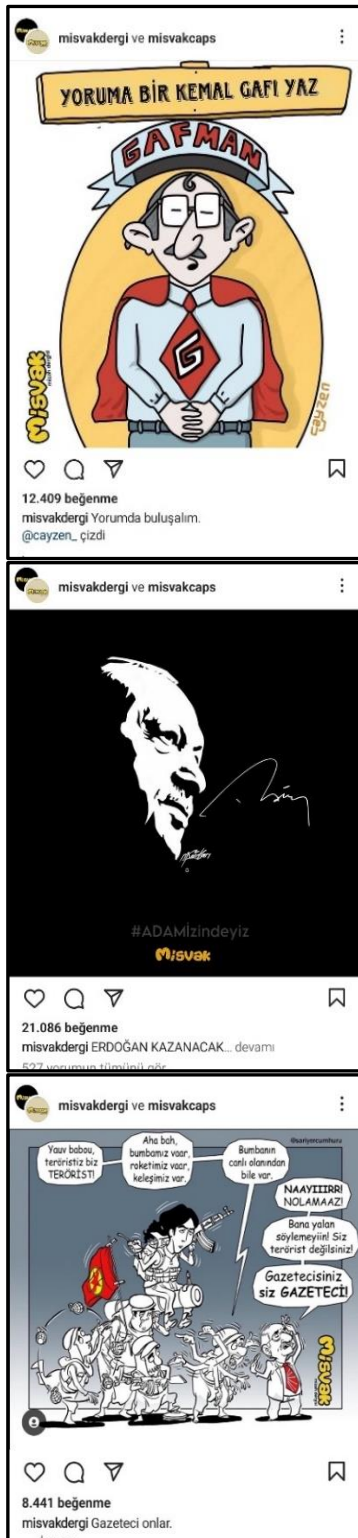
Karikatür 22: Karikatürde büyük bir soğanın arkasında LGBT, IMF, teröristler ve dış güçlerin temsilcileri görülmektedir. Görünmeyen ve dışarıdan gelen bir sese konuşma balonu açılmış ve balona "Siz soğanın arkasına iyice bir saklanın, ben onnari oylarım" yazılmıştır. Soğanı sık sık gündem yapan Kemal Kılıçdaroğlu'na gönderme yapılmakta, soğan söyleminin arkasına ittifakın "sorunlu ortaklarının saklandığı" ima edilmektedir.

Karikatür 23: Karikatürün yan tarafına büyük harfler ile "BUKEMALUN" yazılmış, yazıdaki "KEMAL" ifadesi özellikle farklı renkte belirtilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu, oy almak için PKK ya da farklı terör örgütlerinin rengine kolayca dönüşebilen bir siyasetçi olarak gösterilmekte, bulunduğu ortamın rengine bürünen bukalemun hayvanına benzetilmektedir.

Karikatür 24: Karikatürde Recep Tayyip Erdoğan TCG Anadolu Gemisinin önünde ve elinde bir elmayla durmakta, konuşma balonunda "kızıl elma" yazmaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu ise evinin mutfağında görülmekte ve elinde bir soğan bulunmakta, konuşma balonunda ise "kuru soğan" yazmaktadır. İki liderin ülke yönetimine dair vizyonlarını bu şekilde ortaya koyduğu mesajı verilmekte, muhalefetin basit söylemlerle ve popülist siyaset yaptığı öne sürülmektedir.

Karikatür 25: Üzerinde bir süper kahraman kıyafeti olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Gafman" olarak tanıtıldığı karikatürde "Yoruma bir Kemal gafi yaz" şeklinde bir metin ile takipçi Kılıçdaroğlu'nun gafları üzerinden etkileşime davet edilmektedir. Karikatür ile Kılıçdaroğlu, gaf yapma konusunda süper güç olarak gösterilmektedir.

Karikatür 26: Recep Tayyip Erdoğan'ın portresinin çizildiği karikatürün içinde yer alan "#ADAMizindeyiz" etiketi ve siyah zemin üzerindeki imzayla "Atam izindeyiz" şeklindeki Mustafa Kemal Atatürk paylaşımlarına gönderme yapılmaktadır. Paylaşımın altındaki "Erdoğan kazanacak" ifadesi toplumun Erdoğan'ın izinde olduğu ve seçimi kazanacağı söylemini pekiştirmeye çalışmaktadır.

Karikatür 27: Terörist görünümüne kişilere açılan konuşma balonlarında kişiler, "keleşimiz, roketimiz, canlı bombamız bile var" demektedir. Kılıçdaroğlu ise terörist olduklarını kabul etmeyerek "Bana yalan söylemeyin siz gazetecisiniz" ifadesini kullanmaktadır. Teröristlerin kendilerini açıkça terörist olarak tanıtmalarına rağmen, Kemal Kılıçdaroğlu'nun onları ısrarla gazeteci olarak göstermeye çalıştığı ve bu durumu halktan gizlediği; bu nedenle de 'sahtekâr' olarak yansıtıldığı görülmektedir.

Karikatür 28: Temel Karamollaoğlu ABD bayrağı şeklindeki bir seccadenin üzerinde secdeye gitmiştir. Kılıçdaroğlu ise Karamollaoğlu'nun sırtında ayakta durmaktadır. Kılıçdaroğlu, kollarının üstünde Millet İttifakı ortaklarını ve terör örgütü elebaşlarını taşımaktadır. Seccadeye ayakkabı ile basan Kılıçdaroğlu'nu kendini ezdirmek pahasına savunan Karamollaoğlu'nun kendi ideolojilerine zıt olan ittifakın altında ezildiği anlatısıyla değerlerini de ayaklar altına aldığı savunulmaktadır.

Karikatür 29: Kollarında İyi Parti ve PKK sembolleri görünen ve korku filmi ögesi olarak resmedilen Kemal Kılıçdaroğlu'nun omzunda ABD'yi temsil eden Sam Amca durmaktadır. Karikatür, Recep Tayyip Erdoğan'ın "Bu Frankenstein koalisyonu Türkiye'yi yönetecekmiş. Daha 7 kişi birbirini idare edemeyenler 85 milyonu nasıl idare edecek?" sözleriyle paylaşılmıştır. Çizer, Erdoğan'ın "Frankenstein" benzetmesini karikatürleştirmiştir.

Karikatür 30 ve 31: Karikatürdeki anlatıya göre Temel Karamollaoğlu parti çizgisinden o kadar ödün vermektedir ki dava adamı olan Erbakan'ın afişini bile kendi siyasi görüşlerine taban tabana zıt olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun afişi ile kapatmaktadır. Diğer karikatürde ise Saadet Partisi'nin kapı girişine asılan bir duyuru ile CHP'ye taşınıldığı duyurulmakta, İslami çizgide olduğunu öne süren partinin CHP'nin emrine girdiği öne sürülmektedir.

Karikatür 35: Mağarada Millet İttifakı partilerinin bayraklarının önünde duran teröristlerin okuduğu gazetede HDP'nin CHP'yi destekleyeceği yazmaktadır. Bunun üzerine bir terörist "Madem seçilirse Kandili başımıza yıkacak... Biz neden Kılıçdaroğlu'na oy veriyoruz?" diye sormaktadır. Karikatür, "PKK'nın kafasında deli sorular" mesajıyla paylaşılmış, Kılıçdaroğlu'nun daha önceki "Kandil'i yerle yeksan edeceğim" açıklamasına gönderme yapılmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun tutarsız söylemleri karşısında PKK'lıların da çelişki yaşadığı iddia edilmektedir.

Karikatür 36: Hızlı tren Kılıçdaroğlu'nun gözünün önünden geçmesine rağmen konuşma balonundaki "Hani nerede hizmet, ben bir şey göremiyorum" ifadesiyle siyasi körlük yaşadığı aktarılmaktadır. Ak Parti Hükümetleri döneminde yapılan hizmetleri yok saymak için özel bir çaba sarf ettikleri ya da basiretsizlik ve yetersizlikleri nedeniyle yüksek teknolojiye sahip eserleri görmedikleri iddiası ironik şekilde yansıtılmaktadır.

Karikatür 37: Karikatürde Kemal Kılıçdaroğlu'nu temsil eden bir kişi telefonla konuşmaktadır ve seçim öncesi sıklıkla kullanılan "Ben Kemal geliyorum" cümlesini söylemektedir. Daha sonra yolu kaybetmekte ve onu bekleyen halk, "sokağı bulamıyorum. Siz buraya gelin" demesiyle hayal kırıklığı yaşamaktadır. "Gelemiyor, gelemeyecek olan" ifadesi ile paylaşılan karikatürde Kılıçdaroğlu'nun halkın teveccühünü kazanamayacağı ve halka ulaşmadığı gibi iktidarı da elde etmeyi beceremeyeceği mesajı verilmektedir.

Karikatür 38: Konuşma balonlarında kullanılan cümleler, kamuoyunda tartışma yaratan muhalefet söylemlerine gönderme içermektedir. Muhalefet liderleri Akşener ve Kılıçdaroğlu ile terörist olarak resmedilen bir kişi kol kola çizilmiştir. Terörle aralarında bir iltisak olmadığını söylemelerinin halkta bir karşılığı olmadığı ise “hayat kadını” olarak resmedilen bir kadının “ben de bakireyim” cevabıyla yansıtılmaktadır. Karikatür, incelenen dönemde paylaşılan en ağır ofansif mizah örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Medya ve siyasetin birbirine adeta “göbekten bağlı” işleyişi, demokrasilerde her iki kurumun da vazgeçilmez bir öneme sahip oluşu, yüz yıllardır gerek karşıtlıkları gerekse kol kola yürüdükleri dönemleri hep tekrar ettirmiştir. Siyasetin gücünden çekinen medya ve onun içinde sanatın gücünü de kullanarak siyasete “kafa tutmaya çalışan” mizah, eleştirel duruşunu genel itibarıyla sürdürmüştür.

Türkiye’de siyasi mizahın karikatürle can bulduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti’nin son döneminde ağırlıklı olarak Avrupa ve azınlık basınından Türk basınına taşınan karikatür, okuyucuyu düşündürerek ve güldürerek siyasi eleştiriye ortak olmaya davet ederken sanatsal yanıyla da iktidar ya da egemen güçlerin “gazabından” korunmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de bazı sıra dışı örnekleri hariç iktidar karşıtı duruşuyla var olagelen karikatür geleneğinin yeni nesil temsilcilerinden Misvak Mizah Dergisinin muhalefet karşıtı yayın çizgisi incelenmiştir. Göstergebilimsel yöntem ve söylem analizi yöntemleri karma şekilde kullanılarak 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi derginin Instagram hesabından paylaşılan karikatürler analiz edilmiştir.

Derginin hesabından 1-30 Nisan 2023 arasında 48 karikatür paylaşıldığı, bu karikatürlerin ağırlıklı olarak (yüzde 79) politika temalı olduğu, alt temalarda ise politika, terör, din ve ekonomi konularının öne çıktığı belirlenmiştir. Karikatürlerde hedef alınan siyasi partilerin dağılımına bakıldığında ise ilk sırada CHP’nin, ardından ise İYİ Parti ve Saadet Partisinin geldiği görülmektedir. 48 karikatür içinde Ak Parti ve MHP’yi eleştiren herhangi bir çizim yer almamıştır. En çok hedef alınan siyasetçiler ise sırasıyla Kemal Kılıçdaroğlu, Temel Karamollaoğlu ve Meral Akşener olmuştur.

Göstergeler de değerlendirilerek yapılan söylem çözümlemesinde politika konulu 38 karikatür incelenmiştir. Karikatürlerde muhalefet, temel olarak iktidarın siyasi söylemiyle paralel olarak

eleştirilirken zaman zaman sosyal medyada ve halk arasındaki eleştiri türleri de yansıtılmıştır. Bazı karikatürlerde dış görünüşleriyle de hicvedilen Millet İttifakı üyesi partiler ve temsilcileri, *“teröristlerle iş birliği yapmak”, “dini değerleri ayaklar altına almak”, “soğan siyaseti yapmak”, “birbirine zıt ideolojilere sahip olmak”, “ülkeyi yönetme ehliyeti olmamak”, “halkı kandırmak”, “ülkenin çıkarına olan hizmetlere karşı olmak”, “sahtekar ve ilkesiz olmak”, “sürekli kötülük düşünmek”, “dış güçlerin piyonu olmak”* gibi ithamlara yer veren karikatürlerle ağır şekilde hedef alınmıştır.

Karikatürlerde iktidar partisinin yer alma şekli ise *“milletin hizmetkarı”, “ülkenin geleceğini düşünen”, “ülkenin teminatı”, “büyük hizmetlerin mimarı”, “Osmanlının parlak döneminin devamı”, “milletin ‘Ata’sı”* şeklinde olmuştur.

İslami mizah geleneğinin devamı niteliğinde olan Misvak’ın çizerleri, karikatürün iktidar ya da egemen güçlerin karşısında duran tarzının dışında bir örnek olarak kendilerini muhafazakar-İslam görüşünün siyasi çizgisine sıkı sıkıya oturtmuş, kendi çizgilerinde olan iktidarın karşısındaki muhalefete cephe alıp takipçisi olan seçmene hedef olarak muhalefeti işaret etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

In Turkish political history, cartoons have traditionally served as a tool of dissent, providing critical commentary against those in power. This study examines the rare example of Misvak Magazine, a satirical outlet that aligns itself with the ruling party and instead targets opposition parties—a stance that contrasts with the conventional oppositional role of political cartoons. This shift reveals that the oppositional nature of cartoons is not solely derived from artistic expression, but is heavily influenced by the political climate and the ideological stance of the publishing medium.

Rooted in the relief theory of humor, as articulated by Freud and Spencer, laughter is interpreted as a release of repressed energy (Morreall, 1997; Eagleton, 2019). Historically, Turkish satirical publications such as Tokmak in the Ottoman era and Markopaşa and Girgır during the Republic period, have utilized humor to challenge authority, often facing censorship and legal action (Özocak, 2011; Özdil, 2016; Şen, 2004). Conversely, Akbaba, published between 1922–1977, stood as an example of a pro-government satirical magazine (Tonga, 2008; Tokalak, 2012).

In this study, the posts shared between April 1 and April 30 on the Instagram account “@misvakdergi” of Misvak Magazine, which positions itself within the conservative-Islamic tradition, were examined. First, the posts were categorized in terms of their content, and the number of posts, themes, sub-themes, and the political parties targeted by the caricatures were classified. For the analysis

of the caricatures, both Critical Discourse Analysis (CDA) and semiotic analysis techniques were employed. These methods aim to reach beyond the visible and the spoken, seeking to uncover the implicit messages beneath the surface.

Studies that aim to systematically explain linguistically embedded ideological structures by utilizing linguistic methods are referred to as Critical Discourse Analysis. CDA is grounded in addressing social problems and draws heavily from the field of linguistics (Büyükkantarçioğlu, 2012, pp. 170–171). Prominent theorists in the field argue that discourse is not merely a linguistic structure, but a tool that constructs social reality (Şah, 2020, p. 228). Scholars such as Norman Fairclough, Theo van Leeuwen, Gunther Kress, and Roger Fowler have explored the relationship between traditional and changing societal structures, focusing on the ideologies that emerge during these transformations. Similarly, theorists like Rudolf de Cilia and Ruth Wodak emphasize the importance of understanding discourse within its historical context. According to this perspective, discourse must be analyzed not only at the textual level but also within its cultural, social, and political background (Fairclough and Wodak as cited in Büyükkantarçioğlu, 2012, p. 180).

Teun A. van Dijk's work in CDA focuses on the relationship between ideology, power, and social inequality, analyzing how discourse is connected to cognitive structures, that is, to individuals' mental representations. According to van Dijk, language is a tool that reflects the mind, and there is a bidirectional interaction between discourse and cognition. Therefore, cognitive processes cannot be disregarded in discourse analysis (Özer, 2020, pp. 54–56).

The media, especially through humor, can establish hierarchical relationships between political actors; it can diminish, delegitimize, or legitimize certain figures. In caricatures, ideologies are indirectly constructed through the representation of caricatured figures, the symbols used, the accompanying text, and the broader context. In this regard, humor functions not merely as a form of criticism, but also as a means of reshaping power relations. Van Dijk's approach is particularly well-suited to uncovering the ideological background of brief and symbolic narratives such as caricatures. The method chosen in this study enables an analysis of how power relations are constructed, how ideologies are reproduced, which values are emphasized, and how positive or negative representations are constructed.

Based on the analysis of the posts shared on the Instagram account "@misvakdergi" between April 1 and April 30, several prominent findings have emerged. The posts were predominantly in the form of caricatures and carried clear ideological undertones. When categorized thematically, the content revealed a recurring pattern of political and cultural criticism, largely framed within a conservative-

Islamic discourse. Of the 48 cartoons shared, 79% were political in nature, primarily dealing with politics, terrorism, religion, and the economy. The cartoons overwhelmingly targeted opposition parties such as CHP, İYİ Party, and Saadet Party, while no criticism was directed at the ruling AK Party or its coalition partner MHP.

Table 1 Distribution of Themes in the Representation of the Opposition in Cartoons

Theme	Number of Cartoons	Description
Association with terrorism	17	Depicting Kılıçdaroğlu as collaborating with groups like PKK or FETÖ.
Conflict with religious values	12	Portrayed as disrespectful to religious values (e.g., stepping on a prayer rug).
Collaboration with foreign powers	10	Shown as having ties with actors like the U.S. or European countries.
Internal alliance conflicts/trust issues	9	Representing discord or mistrust among leaders of the opposition bloc (Table of Six).
Weak leadership / being manipulated	8	Depictions of Kılıçdaroğlu being deceived or easily manipulated.
Treason / hostility to the state	6	Accusations of betrayal, separatism, or opposition to military/police.
Ridiculing / caricaturization	5	Making fun of his appearance, speech, or actions.

Misvak's portrayals adopt a populist framework, depicting the ruling party as “servants of the nation” and “architects of great achievements,” while opposition parties are labeled as “collaborators with terrorists,” “deceitful,” “unprincipled,” or “pawns of foreign powers.” This discursive pattern indicates a significant departure from satire’s traditional function as a tool of dissent and reflects its absorption into government-aligned propaganda (Göktaş, 2024).

Thus, Misvak illustrates how political satire can be repurposed as an ideological instrument, raising questions about the neutrality of humor and the shifting boundaries of expression in digital political communication.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. /The authors declare that there is no conflict of interest.

Yazarların Katkıları/Author Contributions

Her iki yazarın da çalışmaya katkı oranı %50'dir. / The contribution rate of both authors to the study is 50%.

This work is licensed under **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0).

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2016). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* (N. Ülner et al., Çev.). İletişim Yayınları.
- Aker, H. (2021). *Yoksulluk, kahkaha ve sinema*. Bağlam Yayınları.
- Akyüz, S. S. (2018). *Düşman medya: Türkiye’de siyasi kutuplaşma ve seçmenlerin medya tercihleri*. Literatürk Yayınları.
- Alper, S. (1987). *İletişim aracı olarak Türkiye’de karikatür* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Balcıoğlu, S. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk karikatürü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayram, Y. (2013). Türkiye’de siyasi karikatürün yeri ve 11. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin siyasi karikatürlerin çözümlenmesi. *Selçuk İletişim*, 6(1), 107–123. <https://doi.org/10.18094/si.42983>
- Bostancı, N. (2011). *Siyaset ve medya: Alacakaranlığın iki atlısı*. Özgür Yayınları.
- Büyükkantarcıoğlu, S. N. (2012). Söylem incelemelerinde eleştirel dilbilimsel boyut: Eleştirel söylem çözümlemesi ve ötesi. In Ö. Özer (Ed.), *Haberi eleştirmek* (s. 161-199). Literatürk Yayınları.
- Civelek, A. C., & Bağdat, Ş. (2022). *İslami mizahın karşı kimlik oluşturmadaki söyleminin Cafcaf ve Misvak dergisi üzerinden incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. https://www.academia.edu/87584131/Hegemonya_Analizi_%C4%B0slami_Mizah_Dergileri_Cafcaf_ve_Misvak
- Çeviker, T. (1997). *Karikatür üzerine yazılar*. İris Yayınları.
- Eagleton, T. (2020). *Mizah* (M. Pekdemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Erkek, F. (2017). Kahkaha toplumdan yana: Henri Bergson’un gülme yorumu. *Dört Öge*, 11, 1-16.
- Gökten, A. D. Ü. (2024). How political cartoons reveal Türkiye’s cultural dynamics: An analysis of three satirical magazines. In *Satire and Politics in Contemporary Democracies* (pp. 93–117). https://doi.org/10.1007/978-981-97-0726-3_5
- Gültekin, S. (2019). *Türkiye’de mizah dergilerinin dijitalleşmesi ve sosyal medyanın etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi.
- Kar, İ. (1999). *Karikatür sanatı*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (K. Aysevener & Ş. Soyer, Çev.). İris Yayıncılık.
- Nesin, A. (1973). *Cumhuriyet döneminde Türk mizahı*. Akbaba Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2017). Mizah, Tanrı’dan bir armağan mı yoksa şeytanın getirdiği bir ceza yöntemi mi? Sosyal normların cezalandırma yaptırımı boyutunda ‘sosyal ceza olarak gülme’. *Folklor/Edebiyat*, 23(92), 49–62. <https://doi.org/10.22559/folkloredebiyat.2017.55>
- Özdil, Y. (2016, Ocak 30). Hüngür hüngür gülmek. *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/yilmaz-ozdil/hungur-hungur-gulmek-1505499/>

- Özer, Ö. (2020). Haber söylem ve ideoloji. Konya: Literatürk Yayınları.
- Özocak, G. (2011). Türkiye'de siyasi iktidarın mizahla imtihanı: İfade özgürlüğü ve karikatür. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (94), 259–294.
- Sarı, E. (2013). Levent Cantek ile söyleşi: Düşünce özgürlüğü, mizah ve Gezi Direnişi. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 281–288.
- Saygılı, H., & Konar, E. (2021). Türkiye'nin 1950'li yıllarına mizah gözlüğüyle bakmak: Akbaba Dergisi (1952–1960). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(2), 589–626.
- Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 210–231. <https://doi.org/10.46250/kulturder.819362>
- Şahin, Ü. (2022, Kasım 17). Çizginin gücü: Karikatür ve sansür. http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_ca5f01b9796a40f782b43262be5fd0a9.pdf
- Şen, N. (2004, Kasım 16). Gırgır, bir okul muydu? <http://derkenar.com/necdet-sen+girgir-bir-okul-muydu>
- Tetik, N. H. (2020). Türkiye'deki islamcı mizah dergilerinin ideolojik söylemi: Misvak örneği (Yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Tokalak, Ç. Y. (2012). *Akbaba gazetesinin inkılaplara bakış açısı (1922-1939)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Tunç, M. Ş. (2019). *Gülmek nedir ve kime gülüyoruz?* (Sadeleştiren ve yayına hazırlayan: C. Solak). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Turgut, E. (1986). *Türkiye'de karikatür sanatının basındaki yeri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Van Dijk, T. A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115–140.
- Yavalar, D. E. (2018). Bir muhalif mizah dergisi olarak "Taş". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 3(2), 25–48.

İnternet

- Academia.edu. (t.y.). İktidarın kültür savaşçıları: İslamcı popüler kültür dergileri. https://www.academia.edu/34733828/İktidarın_kültür_savaşçıları_İslamcı_popüler_kültür_dergileri Erişim tarihi: 2 Nisan 2025
- euronews. (2020, Ekim 28). Misvak: Bizim Macron karikatürümüzde küfür ve cinsel içerik yok. <https://tr.euronews.com/2020/10/28/misvak-bizim-macron-karikaturumuzde-kufur-ve-cinsel-icerik-yok>, Erişim tarihi: 2 Nisan 2025
- Misvak Dergisi. (2023, 1-30 Nisan). Instagram paylaşımları. Instagram. <https://www.instagram.com/misvakdergi/> (Erişim tarihi: 22 Ocak 2024)